

ความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม: การพัฒนาศีชีวิน

สุชาดา โพธิสิงห์ *

ธีระพงษ์ วงษ์นา

นักวิจัยอิสระ

วันที่รับบทความ 17 มีนาคม พ.ศ.2562

วันที่แก้ไขบทความ 25 มีนาคม พ.ศ.2562

วันที่ตอบรับบทความ 28 มีนาคม พ.ศ.2562

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้นำเสนอการพัฒนาศีชีวินความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 มิติย่อย ได้แก่ หลักกฎหมายตามกฎหมาย และหลักกระบวนการยุติธรรม โดยได้สร้างแบบสอบถามขึ้นมาเพื่อใช้สำรวจความเป็นธรรม แล้วทำการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลในกลุ่มประชาชนทั่วไปที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปอาศัยอยู่ใน 10 จังหวัดที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างตามหลักการทางสถิติซึ่งครอบคลุมในทุกภูมิภาคทั่วประเทศไทย

ในการศึกษาความเป็นธรรมทางสังคมช่วง 6 เดือนแรก (ก.ค.-ธ.ค.2560) พบว่า ความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม อยู่ที่ร้อยละ 49.70 คือความเป็นธรรมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายมิติ พบว่า มิติหลักกฎหมายตามกฎหมาย และหลักกระบวนการยุติธรรม มีความเป็นธรรมอยู่ที่ร้อยละ 43.36 และร้อยละ 56.04 ส่วนในช่วงระยะเวลา 6 เดือนถัดมา (ม.ค.-มิ.ย.2561) ผลปรากฏว่ามีความเป็นธรรมอยู่ที่ร้อยละ 35.82 คือความเป็นธรรมอยู่ในระดับน้อย และเมื่อพิจารณาเป็นรายมิติ พบว่า มิติหลักกฎหมายตามกฎหมาย และหลักกระบวนการยุติธรรม มีความเป็นธรรมที่ร้อยละ 36.42 และร้อยละ 35.23 จะเห็นว่าระดับความเป็นธรรมในช่วง 6 เดือนหลัง เปลี่ยนแปลงลดลงจาก 6 เดือนแรกกว่าร้อยละ 13.88 แต่อย่างไรก็ตามการสะท้อนความเป็นธรรมทางสังคมนั้นควรมีการสำรวจอย่างต่อเนื่อง โดยนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยไม่ว่าจะเป็นการตอบสนองข้อมูลแบบ responsive หรือการใช้เทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์นำเสนอข้อมูลในเชิงพื้นที่ซึ่งจะเป็นประโยชน์มากต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม

คำสำคัญ: ความเป็นธรรม, ความเหลื่อมล้ำ, ความยุติธรรม, ความไม่เท่าเทียม, ศีชีวิน

Social Justice in the Main Dimensions, Rule, Norms and Justice Processes: The Development of Index

Suchada Potising *

Teerapong Wongna

Independent Researcher

Received 17 March 2019

Received in revised 25 March 2019

Accepted 28 March 2019

Abstract

The research article presents the development of social justice index in the main dimensions, rules, norms and justice processes, which is divided into 2 sub-dimensions, namely legal principles and justice principles. The research employs questionnaire to survey the social justice and then selects sampling in the general population aged 18 years and over who live in 10 provinces obtained by sampling according to statistical principles covering all regions throughout Thailand.

In the study of social justice during the first 6 months (July-December, 2017), it was found that social justice in the main dimensions, rules, norms and judicial processes were 49.70%. It means the justice were at a moderate level. Considering each dimension, it was found that the justice's percentage of the dimensions of rules and justice processes were 43.36% and 56.04% respectively. During the next 6 months (January-June, 2018), the result showed that the justice's percentage was 35.82%, it means the justice were at a low level. Considering each dimension, it was found that the justice's percentage of the dimensions of rules and justice processes were 36.42% and 35.23% respectively. The level of justice in the last 6 months decreased 13.88% from the first 6 months. However, the reflection of social justice should be continuously explored and bring technology to help, whether responsive or geographic technology to present geospatial data. Which will be very beneficial to various agencies involved in the justice process.

Keywords: Social justice, Disparity, Fairness, Inequality, Index

*Corresponding author: ptssuchada@hotmail.com DOI: 10.14456/tujournal.2019.1

บทนำ

ความขัดแย้ง ความไม่เท่าเทียม และความเหลื่อมล้ำต่าง ๆ มีปรากฏให้เห็นในสังคมไทย ตลอดมา เนื่องจากการพัฒนาประเทศในยุคสมัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่มุ่งเน้นพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ เป็นส่วนใหญ่ ทำให้ด้านอื่น ๆ ถูกกลืนและมีปัญหาสะสมส่งผลให้ความเหลื่อมล้ำ การกระจายทรัพยากร โอกาส และอำนาจที่ไม่เป็นธรรมมีช่องว่างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ในงานสัมมนาวิชาการเรื่อง “ความเป็นธรรมทางสังคมไทย” เมื่อวันอังคารที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2557 โดยศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้มีการจำแนกความเป็นธรรมทางสังคมออกเป็น 4 มิติ ได้แก่ มิติการยอมรับกับความเป็นธรรมทางสังคม มิติการมีส่วนร่วมกับความเป็นธรรมทางสังคม มิติการกระจายทรัพยากรกับความเป็นธรรมทางสังคม และมิติเชิงหลักกระบวนการยุติธรรมกับความเป็นธรรมทางสังคม แต่มิติที่มีภาพลักษณ์ของความเป็นธรรมที่ชัดเจนที่สุดคงจะหนีไม่พ้นมิติที่เกี่ยวข้องกับหลักกระบวนการยุติธรรม ในอดีตมีงานวิจัยที่พยายามสะท้อนความเป็นธรรมทางสังคม โดยจัดทำดัชนีชี้วัดแต่อาจจะยังไม่ครอบคลุมในเชิงพื้นที่และมุ่งเน้นที่จะสะท้อนความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจเสียมากกว่า ความเป็นธรรมทางสังคมในสังคมไทยเป็นเพียงการรับรู้และความรู้สึกตามความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่ต่างเห็นพ้องบ้างเห็นต่างบ้าง จึงไม่มีข้อสรุปแน่ชัดและเป็นที่รับรู้และยอมรับโดยทั่วไปว่า ความเป็นธรรมทางสังคมของเรามีอยู่หรือไม่ มากน้อยเพียงใด และจะต้องทำอย่างไรให้มีได้จริง (หากยังไม่มี) และรักษาให้คงอยู่หรือไม่ (หากมีอยู่แล้ว) จึงเป็นที่มา 3 ประการหลักที่นำมาซึ่งความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาเพื่อให้สังคมไทย โดยเฉพาะประชาชนซึ่งมีส่วนได้เสียและรับผลกระทบโดยตรงจากการ (ไม่) ได้รับความเป็นธรรมทางสังคมอย่างที่เป็นที่ควรเป็น พึงตระหนักและเฝ้าระวังความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาอันจะนำไปสู่ความสงบสุขในสังคมที่ประชาชนได้รับความเป็นธรรมอย่างแท้จริง (ธีระ สนิทธารักษ์ และคณะ, 2561)

รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 มาตรา 68 ระบุว่า “รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้าน ให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร รัฐพึงมีมาตรการคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรม ให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยเคร่งครัด ปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำใดๆ รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้ หรือผู้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมตลอดถึงการจัดหาทุนความให้” แม้สิทธิขั้นพื้นฐานด้านกระบวนการยุติธรรมของประชาชนชาวไทยจะได้รับรองโดยรัฐธรรมนูญและหลักกฎหมายอีกหลายฉบับ แต่ในความเป็นจริง การเข้าถึงความยุติธรรมยังเป็นเรื่องยาก สถิติจากกรมราชทัณฑ์ ปี พ.ศ.2561 มีผู้ต้องขัง 3.2 แสนคน ส่วนใหญ่เป็นคนจน

และประมาณ 50,000 คนถูกขังก่อนศาลตัดสินคดี เนื่องจากไม่มีหลักทรัพย์ประกันตัว และมีบางส่วนที่ไม่มีเงินค่าปรับก็ถูกคุมขังแทน กล่าวคือ 1 ใน 6 ของผู้ต้องขัง ยากจนเกินกว่าจะสามารถจ่ายเงินเพื่ออิสรภาพของตนเองตามเงื่อนไขของกระบวนการยุติธรรมได้ เป็นการยืนยันคำกล่าวที่ว่า “คุกมีไว้ขังคนจน” สะท้อนความรู้สึกรังเกียจความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างชัดเจนที่สุด เป็นความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้มีโอกาสและผู้ขาดโอกาสในการเข้าถึงและการจัดการกลไกที่มีอำนาจในสังคมโดยเฉพาะอำนาจรัฐ จนก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมหลายเรื่องตามมา ที่เห็นได้ชัดคือผู้นำกฎหมายไปบังคับใช้ ซึ่งมีกฏว่ามีพฤติกรรมเลือกปฏิบัติ กลายเป็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจเป็นตัวแปรหนึ่งที่กำหนดชะตากรรมของผู้ถูกตั้งข้อหา โดยที่ยังไม่มีการพิสูจน์ว่ากระทำผิดจริงหรือไม่ ขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรมล้วนมีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น นับตั้งแต่ค่าธรรมเนียมขึ้นศาลหากต้องการฟ้องคดี ไปจนถึงค่าเสียโอกาสจากรายได้ที่สูญเสียไปในการขาดงานเพื่อดำเนินคดีความ ภาระต้นทุนต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนจนและคนรวยซึ่งมีความสามารถในการจ่ายเพื่อเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมไม่เท่ากัน ในหลายกรณีคนจนจึงเลือกที่จะไม่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมแต่แรก เพราะกลัวภาระค่าใช้จ่ายมากมายที่จะตามมา การให้ความช่วยเหลือแก่คนจนเพื่อให้มีโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกับคนอื่น ๆ ในสังคมจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็น เพราะถ้ากระบวนการยุติธรรมไม่มีความเท่าเทียมกันแล้ว การแก้ไขความเหลื่อมล้ำด้านอื่น ๆ ก็มีความเป็นไปได้ยาก แม้ปัจจุบันจะมีกองทุนยุติธรรมเข้ามาช่วยเหลือแต่ยังไม่สามารถแก้ไขความเหลื่อมล้ำดังกล่าวได้หมด トラบได้ถ้ามีความไม่เท่าเทียมก็ไม่อาจใช้คำว่า “ความยุติธรรม” ได้ (จิตติมา กุลประเสริฐรัตน์, 2561)

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอข้อมูลความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นข้อมูลจากโครงการจัดทำดัชนีภาพลักษณ์ความเป็นธรรมทางสังคม โดยทำการสำรวจความเป็นธรรมทางสังคมในพื้นที่ 5 ภูมิภาค 10 จังหวัด แนวคิดและหลักการในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและตระหนักร่วมกันถึงประเด็นความเป็นธรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดความเป็นธรรมของนักคิดสมัยก่อนคริสตกาลนั้น ประกอบด้วย Socrates (469-399 ปีก่อนคริสตกาล) ได้เน้นประเด็นความเป็นธรรมผ่านคุณธรรมของการมีชีวิตที่มีความสุขซึ่งจะต้องมีคุณธรรมด้านความยุติธรรมประกอบด้วย โดยความเป็นธรรมในที่นี้หมายถึงความยุติธรรมของการแสดงการกระทำที่เคารพสิทธิของผู้อื่นและการไม่ยอมทำความชั่วต่อผู้อื่น แม้ว่าผู้อื่นจะทำอันตรายแก่ตน อีกทั้งในแง่ของ Plato (427-347 ปีก่อนคริสตกาล) ยังได้แสดงแนวความคิดเรื่องความเป็นธรรมว่า หมายถึง การให้ทุกคนตามส่วนที่พึงได้รับ ซึ่งคนแต่ละ

กลุ่มในสังคมนั้นจะทำหน้าที่แตกต่างกัน จึงควรได้รับผลตอบแทนต่างกัน จึงจะถือว่าเป็นความยุติธรรมหรือความเป็นธรรม นอกจากนี้มุมมองของ Aristotle (384-322 ปีก่อน คริสตศักราช) ได้นำเอาความคิดเรื่องของ Socrates และ Plato มาสานต่อกัน โดยได้แบ่งความเป็นธรรมในแงุ่มของความยุติธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ ความยุติธรรมโดยทั่วไป และความยุติธรรมโดยเฉพาะ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ (1) ความยุติธรรมในการแบ่งสัณปันส่วน (2) ความยุติธรรมในการชดเชย และ (3) ความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยน

นอกจากนี้ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความเป็นธรรมซึ่งเป็นที่อ้างอิงอย่างแพร่หลาย คือ ทฤษฎีความยุติธรรมของ จอห์น รอลส์ (John Rawls' *A Theory of Justice*, 1971 อ้างถึงใน กิตติพัฒน์ นนทปัทมะกุล, 2553) ซึ่งได้พยายามแสดงหลักการระหว่างเสรีภาพ (liberty) กับความเสมอภาค (equality) โดยนำเสนอให้เห็นชุดของแนวคิดที่มองความยุติธรรมเสมือนการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม (justice as fairness) รอลส์ ใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นชุดแนวคิดหลักในการถ่ายทอดเนื้อหาของความยุติธรรมในฐานะที่เป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม โดยพยายามที่จะแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาคัญอย่างหนึ่งคือ “การกระจายความยุติธรรม” (Distributive Justice) ซึ่งมีหลักการ 2 ข้อ ได้แก่ (1) หลักการพื้นฐานในเสรีภาพที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน (*A principle of equal basic liberties*) เพื่อปกป้องคุ้มครองเสรีภาพในด้านต่าง ๆ ที่คุ้นเคยเป็นอันดี อาทิ เสรีภาพในด้านวิชาการ เสรีภาพในการสมาคม และเสรีภาพในการแสดงออก ฯ ทุกคนในสังคมต้องได้รับสิทธิเสรีภาพพื้นฐานอย่างเข้มข้นและอย่างเท่าเทียมกับคนอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งใดในสังคม เสรีภาพจะเสมือนเป็นตัวแทนทางเลือกที่มีความหมายต่อเรา ตัวอย่างเช่น การมีหลักประกันที่เป็นทางการในด้านเสรีภาพทางการเมืองและเสรีภาพในการรวมตัว (2) หลักการเรื่องความแตกต่าง (*The principle of difference*) หลักการข้อนี้เป็นหลักประกันการยกเว้นให้มีการปฏิบัติต่อสมาชิกของสังคมแตกต่างกันได้หากการปฏิบัตินั้นเป็นไปเพื่อช่วยเหลือคนที่ด้อยกว่าหรือคนเสียเปรียบในสังคม เช่น เป็นความยุติธรรมที่รัฐจะนำภาษีของคนรวยไปสร้างระบบสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนยากจน คนชั้นล่าง คนพิการ ฯ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นต้น ดังนั้นคนที่ด้อยโอกาสที่สุดในสังคมก็ควรจะได้รับโอกาสอย่างทัดเทียมกันด้วย จะเห็นได้ว่า แนวคิดของจอห์น รอลส์ คือการมองว่า สังคมที่มีความยุติธรรมนั้น กฎหมายและสถาบันต่าง ๆ ไม่ควรให้ประโยชน์กับคนกลุ่มหนึ่งบนต้นทุนของคนกลุ่มอื่น ๆ บนฐานธรรมชาติและฐานสังคมที่มีความแตกต่างกัน ในการพัฒนาแนวคิดที่ว่าความยุติธรรมในฐานะความเป็นธรรม “Justice as fairness” ประการแรก ต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ กับเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน และโอกาสที่เป็นธรรมสำหรับทุกคนในสังคม และประการที่สอง ต้องพยายามแบ่งสรรปันส่วนรายได้และความมั่งคั่งไปยังกลุ่มคนที่ยากจนให้ได้อย่างทั่วถึงที่สุด

ในแง่มุมเชิงสังคมวิทยา แนวคิด “ความเป็นธรรมทางสังคม” เป็นส่วนหนึ่งของระบบทางสังคมซึ่งทุกสังคมล้วนมีโครงสร้างพื้นฐานของสถาบันทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์ประกอบเหล่านี้อยู่ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันทางสังคมที่เป็นผลผลิตของระบบกฎหมาย โดยความเป็นธรรมทางสังคมยังครอบคลุมโครงสร้างสังคมในส่วนอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากระบบกฎหมายด้วย ซึ่งความเหมาะสมของความเท่าเทียมเพื่อนำไปสู่ความเป็นธรรมนั้นล้วนถูกผูกไว้โดยบริบททางสังคม โดยสรุปแล้ว แนวคิดของความเป็นธรรมทางสังคมมีพื้นฐานตามหลักการดังต่อไปนี้ (1) เงื่อนไขของความไม่เท่าเทียมที่ต้องได้รับการแก้ไขไปสู่ความเป็นธรรม (2) การกระจายความมั่งคั่งอำนาจและสถานะ ไปยังบุคคล ชุมชนและสังคมส่วนรวม และ (3) เป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจ ที่จะประกันคุณภาพชีวิตพื้นฐานแก่ประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียม (Sociology guide, 2013)

“ความเป็นธรรม” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2552, น.707 อ้างถึงใน วุฒิชัย สายบุญจวง, 2554) ให้ความหมายไว้ว่า “ความเป็นธรรม” หมายถึง ความยุติธรรม ความถูกต้อง และให้ความหมายของ “ความยุติธรรม” ว่า ความยุติธรรม หมายถึง ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ได้บัญญัติ เรื่อง ความเสมอภาค ซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นธรรม ไว้ในส่วนที่ 2 ว่าด้วยความเสมอภาค มาตรา 30 ระบุว่าบุคคลย่อมเสมอกันในทางกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่าง ในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้ (ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550, น.10 อ้างถึงใน วุฒิชัย สายบุญจวง, 2554)

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (สำนักงานปฏิรูป (สปร.), 2555) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความเป็นธรรมว่า ความเป็นธรรม เป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับการอยู่ร่วมกันในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชนในองค์กรในสังคม ไปจนถึงระดับโลก ถ้ามีการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรมจะเกิดความปรองดองความสุขและความยั่งยืน “ความเป็นธรรมใหญ่กว่าความยุติธรรม ถ้าขาดความเป็นธรรมก็ขาดความยุติธรรม” ซึ่งมุมมองเหล่านี้สอดคล้องกับ ยศ สันตสมบัติ (2553 อ้างถึงใน วุฒิชัย สายบุญจวง, 2554) ที่ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับ ความเป็นธรรมว่า “ความเป็นธรรม คือการลดช่องว่างของรายได้ ความเหลื่อมล้ำ ในการเข้าถึงทรัพยากรและทุน ซึ่งจะนำไปสู่การลดความแตกต่างทางชนชั้น และการปฏิรูประบบกฎหมายและระบบภาษีที่ล้ำสมัยให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น” อีกทั้ง เปรม ติณสูลานนท์ (2548 อ้างถึงใน เฉลิมศักดิ์ จันทรทิม 2551 น.19) ยังได้ให้

ความเห็นว่ “ความเป็นธรรม (Fairness) คือการให้โอกาสแก่คนยากจน ผู้ด้อยโอกาส คนที่เสียเปรียบในสังคม ให้สามารถพัฒนาทางฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพสังคมสูงขึ้น”

ในอีกแง่มุมหนึ่ง อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2555) ได้เสนอทัศนะ “ความเป็นธรรม” ในมุมมองด้านสังคมศาสตร์ว่าความเป็นธรรมนั้นเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับเรื่อง “ความสัมพันธ์” เพราะความเป็นธรรม/ไม่เป็นธรรม จะมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ หลายอย่างด้วยกัน นอกจากนี้ความเป็นธรรม ยังปรากฏผ่านสิ่งที่เป็นามธรรมขั้นสูงที่เรียกว่าเป็น “วาทกรรม” หรือการพยายามนิยามบางอย่างว่าเป็นความจริงเพียงสิ่งเดียวและได้ไปกีดกันคนบางส่วน

กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน ในรูปแบบของระบบกฎหมายถือเป็นหนึ่งในกลไกทางสังคมซึ่งถูกใช้เป็นแหล่งอ้างอิงถึงความเป็นธรรมได้ อย่างไรก็ดี ความยุติธรรมทางกฎหมายอาจมีข้อจำกัดต่อการชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในบางประการ “ความยุติธรรมนั้นเป็นเพียงหนึ่งในคุณค่าที่กฎหมายต้องรักษา แต่ไม่ใช่คุณค่าทั้งหมดของกฎหมาย ซึ่งกฎหมายนั้นต้องรักษาความมั่นคงแน่นอนของสิทธิหน้าที่ของพลเมืองไว้” (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2557) ทั้งนี้หากมองความเป็นธรรมทางสังคมกับความยุติธรรมทางกฎหมายในเชิงพัฒนาการแล้ว จะพบว่า มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง กล่าวคือ พัฒนาการของกฎหมายนั้นได้เกี่ยวเนื่องกับกฎเกณฑ์เชิงศีลธรรม จารีต ซึ่งระบบเหล่านี้ล้วนเป็นบรรทัดฐานที่ก่อร่างสร้างระบบกฎหมายขึ้นมา ทั้งนี้ภายใต้โครงสร้างของรัฐสมัยใหม่ที่มีมักจะอ้างความชอบธรรมจากการมีอำนาจในการจัดการความยุติธรรมซึ่งก็ได้อ้างอิงถึงการใช้อำนาจตามกฎหมาย สิ่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าประเด็นปัญหาเรื่องความเป็นธรรมนั้นได้ถูกกระบวนการทางสังคมแปลงให้เป็นบรรทัดฐานที่อยู่ในรูปแบบของกฎหมาย ซึ่งมีระบบในการบริหารจัดการและบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพกว่ากฎหมายทางสังคมชนิดอื่น อย่างไรก็ดี แม้แนวคิดความยุติธรรมในระบบกฎหมายจะแสดงให้เห็นว่ากฎหมายสามารถที่จะนำไปสู่ความเป็นธรรมได้ แต่ก็ใช่ว่าระบบกฎหมายเพียงกลไกเดียวจะสามารถเป็นตัวตัดสินชี้วัดความเป็นธรรม เพราะแท้จริงแล้วกฎหมายจำเป็นจะต้องเชื่อมโยงกับระบบย่อยต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคม ซึ่งระบบยุติธรรมในกฎหมายที่มีประสิทธิภาพต่อการจัดการความเป็นธรรมจะขึ้นอยู่กับกรอบบรรทัดฐานพื้นฐานเดิมในสังคมเข้าไปอยู่ในระบบกฎหมาย เช่น ระบบความยุติธรรมชุมชนที่อยู่ในลักษณะจารีตประเพณี ทั้งประเพณีในการใช้ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ฯ ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวของระบบกระบวนการยุติธรรมที่จะปรับตัวให้ยืดหยุ่นสามารถที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้ (ไพสิฐ พาณิษย์กุล, 2555) แต่ทว่าบทบาทของอำนาจทางกฎหมายมิได้เป็นหลักประกันของความเป็นธรรมทางสังคมเพียงอย่างเดียว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ตัวบทกฎหมายและกระบวนการใช้กฎหมายจะต้องมีความเป็นธรรมและเสมอภาค เชื่อมโยงกับบริบทอื่น ๆ ในทุกมิติของสังคม

งานวิจัยที่ศึกษาประเด็นความเป็นธรรมผ่านนิติกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมได้แก่งานของ ไพสิฐ พาณิษย์กุล (2555) เสนอประเด็นเรื่องความเป็นระบบของกระบวนการยุติธรรม

ตามกฎหมายเกี่ยวกับความเป็นธรรม ได้แก่ (1) การขึ้นรูปของระบบว่าสามารถที่จะดูดซับเอาระบบพื้นฐานเดิมในสังคมนั้น ๆ เข้าไปอยู่ในระบบมากนักน้อยเพียงใด เช่น จารัตประเพณีในการใช้ที่ดิน ป่าไม้ (2) ความสามารถในการปรับตัวของระบบกระบวนการยุติธรรมว่า สามารถปรับตัวให้ยืดหยุ่นรองรับการเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อมาตรฐานความยุติธรรมได้มากนักน้อยเพียงใด (3) ระบบกระบวนการยุติธรรมต้องเปิดกว้าง ก้าวข้ามความรู้เฉพาะด้านแคบ ๆ มาสู่โลกทัศน์ในลักษณะของเครือข่ายความรู้ (Networking of Knowledge) ความเป็นธรรม ในขณะที่ สฤณี อาชวานันทกุล (2554) เสนอว่า มาตรการใด ๆ ก็ตามที่มีเป้าหมายอยู่ที่การลดความเหลื่อมล้ำ ไม่อาจสัมฤทธิ์ผลสมดังความมุ่งหวังได้ ถ้าหากยังไม่หาวิธีบรรเทาปัญหาคอร์รัปชันที่แทรกซึมในทุกระดับชั้น และทุกวงการในสังคมไทยอย่างจริงจัง เนื่องจากคอร์รัปชันเปรียบดังสนิมที่คอยกัดกร่อนประสิทธิภาพและประสิทธิภาพของนโยบายและโครงการต่าง ๆ และทำให้ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ค่อย ๆ ขยายตัว ความเหลื่อมล้ำด้านอื่นให้เลวร้ายลง โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสในการเข้าถึงและได้รับความยุติธรรม นอกจากนี้ อนรรฆ พัทธกษัตริย์ (2557) ยังพบว่า “ความเหลื่อมล้ำ” ในสังคมไทยมีฐานสำคัญมาจาก “ความไม่เป็นธรรม” ของกฎหมาย นโยบาย และกลไกของรัฐ และ “ความเหลื่อมล้ำ” ทั้งทางเศรษฐกิจและโอกาส เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ผู้คนรู้สึก “ไม่เป็นธรรม” หรือไม่ได้รับความเป็นธรรมนำไปสู่ความตึงเครียดและขัดแย้งทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ความเหลื่อมล้ำก็มิได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมืองทั้งหมด หากผู้ได้รับความเหลื่อมล้ำนั้นมิได้รู้สึกหรือตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมที่ได้รับ

จากงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นธรรม/ความไม่เป็นธรรม ซึ่งกล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นการศึกษาครอบคลุมในประเด็นนิติกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนและหลากหลายของความเป็นธรรมทางสังคมในแง่กระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ งานวิจัยส่วนหนึ่งเผยให้เห็นสภาพปัญหา หรืออาการที่สังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับความไม่เป็นธรรม ขณะเดียวกัน ยังมีงานศึกษาที่ชี้ชวนให้ตระหนักถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาการคอร์รัปชัน หรือความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งสะสมมานาน ในอีกแง่มุมหนึ่ง ก็พบว่ายังมีงานศึกษาอีกส่วนหนึ่งซึ่งพยายามเสนอทางออกให้กับปัญหาดังกล่าวเพื่อขจัดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมในสังคม

วิธีการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยเชิงสำรวจและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากหน่วยงาน/ภาคีด้านความเป็นธรรมทางสังคม โดยการเก็บข้อมูลจากประชากรเป้าหมายในพื้นที่ทั่วประเทศโดยอาศัยการสุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนของพื้นที่นั้น ๆ เพื่อให้ทราบในเรื่องความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้การสุ่มตัวอย่างที่อาศัยความน่าจะเป็นเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่มีความเป็นตัวแทน และสามารถสะท้อนสภาพการณ์ของ “ความเป็นธรรมทางสังคม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้

ความสำคัญกับพื้นที่ในการศึกษาซึ่งจะสะท้อนความแตกต่างระหว่างความเห็น การรับรู้ ทัศนคติของผู้ที่อาศัยอยู่ทั้งในเขตเมือง (Urban) และเขตชนบท (Rural) ฉะนั้นการสุ่มตัวอย่างและการเก็บข้อมูลจึงมีการกระจายไปทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทอย่างเท่าเทียมกันด้วย โดยเริ่มต้นจากการคัดเลือกพื้นที่ที่เป็นเมืองขนาดใหญ่ในแต่ละภูมิภาค และเมืองขนาดเล็กที่ไม่ติดหรือไม่ใกล้ชิดกับเมืองขนาดใหญ่ จากนั้นจึงทำการเลือกเขตเมือง และเขตอื่นที่ไม่ใช่เมืองโดยอาศัยการสุ่มตัวอย่างเพื่อเลือกพื้นที่ ตำบลและหมู่บ้าน รวมถึงการพิจารณาจากการกำหนดขนาดและประเภทของรูปแบบการปกครอง เช่น เขตเทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบอื่น ๆ ประกอบกันในการคำนวณขนาดตัวอย่างและพื้นที่ในการจัดเก็บข้อมูลด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นตัวแทนที่ดีและสามารถสะท้อนความคิดเห็นและความเป็นธรรมที่แตกต่างหลากหลายได้อย่างครอบคลุมด้วย จากนั้นทำการคำนวณขนาดตัวอย่างจากการประมาณค่าเฉลี่ยโดยใช้สูตร

$$n = \frac{NZ^2\sigma^2}{(N-1)e^2 + Z^2\sigma^2}$$

โดยกำหนดให้

N = จำนวนประชากรทั้งหมดจากพื้นที่นั้น ๆ

Z = 2.96

σ = ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (จากดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมที่ได้มาจากการศึกษาก่อนหน้า)

เมื่อได้ทำการคำนวณขนาดตัวอย่างจากแต่ละชุมชนแล้วบวกความคลาดเคลื่อนร้อยละ 20 แล้ว ทำให้ได้ขนาดตัวอย่างที่ต้องเก็บข้อมูลจำนวน 8,116 ตัวอย่าง

การเก็บข้อมูลจะใช้แบบสอบถามที่ผ่านการทดสอบตามหลักวิชาการด้วยผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย ข้อคำถามทั้งหมด 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป ส่วนที่ 2 ความเป็นธรรมทางสังคมจากประสบการณ์และการรับรู้ และส่วนที่ 3 มิติความเป็นธรรมในบริบทสังคมที่หลากหลาย

ทั้งนี้งานวิจัยนี้ได้กำหนดเกณฑ์การสำรวจด้วยตัวเลขระดับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นต่อสถานการณ์ “ความเป็นธรรม” ในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ว่าเห็นด้วยกับข้อความดังกล่าวหรือไม่ โดยสามารถระบุว่าเป็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย และให้เลือกตอบเพื่อระบุความเป็นธรรมโดยช่วงคะแนน 1 ถึง 5 โดยกำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์และการจัดทำดัชนีต่อสถานการณ์ “ความเป็นธรรม” ในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ด้วยการแปลงคะแนนออกเป็นช่วงคะแนนว่า ถ้าผู้ตอบระบุว่าไม่เห็นด้วย สามารถใส่คะแนนได้ ตั้งแต่ 1-5 และขณะเดียวกันถ้าผู้ตอบระบุว่าเห็นด้วยให้ใส่ช่วงคะแนน 1-5 (ไม่จริงที่สุดให้ -5 คะแนน จนถึง

จริงที่สุด ให้ 5 คะแนน) โดยการแปลงผลคะแนนเพื่อมาคำนวณหาค่าดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม สำหรับผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ดำเนินการดังนี้

ตาราง 1 การแบ่งระดับคะแนนและการแปลงผล สำหรับข้อคำถามว่า “เห็นด้วย”

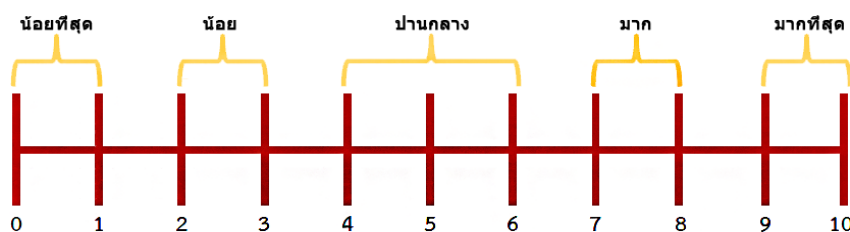
ผู้ที่ตอบว่า <u>“เห็นด้วย”</u>	ค่าคะแนนที่ถูกแปลงผล
1	6
2	7
3	8
4	9
5	10

ตาราง 2 การแบ่งระดับคะแนนและการแปลงผล สำหรับข้อคำถามที่ “ไม่เห็นด้วย”

ผู้ที่ตอบว่า <u>“ไม่เห็นด้วย”</u>	ค่าคะแนนที่ถูกแปลงผล
1	4
2	3
3	2
4	1
5	0

หลังจากที่ได้ทำการแปลงผลคะแนนให้กลายเป็นช่วงคะแนนตั้งแต่ 0–10 แล้ว ต่อมาจึงได้ทำการกำหนดความหมายของช่วงคะแนนดังนี้

- 0-1 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมน้อยที่สุด
- 2-3 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมน้อย
- 4-6 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมปานกลาง
- 7-8 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมมาก
- 9-10 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมมากที่สุด

ภาพประกอบ 1 การแบ่งช่วงคะแนน

จากนั้นได้ทำการแปลงคะแนนอีกครั้ง ให้กลายเป็นคะแนนแบบร้อยละ โดยการนำเอา 10 ไปคูณกับค่าคะแนนดังกล่าว จากนั้นจึงได้ทำกำรนิยามความหมายของช่วงคะแนนออกเป็น 5 ระดับ เพื่อประโยชน์ในทางวิเคราะห์อีกครั้ง ดังนี้

- 0-19 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมน้อยที่สุด
- 20-39 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมน้อย
- 40-69 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมปานกลาง
- 70-89 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมมาก
- 90-100 หมายถึง ได้รับความเป็นธรรมมากที่สุด

โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจะแบ่งออกเป็น 2 รอบคือ รอบ 6 เดือนแรก (ก.ค.-ธ.ค. 2560) และรอบ 6 เดือนหลัง (ม.ค.-มิ.ย. 2561)

เมื่อได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลมาแล้วจะทำการคำนวณหาค่าดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยึดหลักการจัดทำดัชนี ตามหลักวิชาการ โดยให้ความสำคัญกับชุดของข้อมูลและคุณสมบัติของข้อมูลดัชนีว่ามีความหมายอย่างไรจึงไม่ควรนำข้อมูลมาเฉลี่ยและหาค่าดัชนีโดยตรง ซึ่งจะทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนและไม่สามารถสะท้อนความเป็นธรรมทางสังคมได้จริง แนวคิดการจัดทำดัชนีดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของ OECD (2008, อ้างถึงใน เกียรติอนันต์ ล้วนแก้ว, 2558, น. 44-45) ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อค้นหาปัจจัยที่เหมาะสมต่อการดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม จะใช้วิธีการวิเคราะห์สมการถดถอยสหสัมพันธ์ (Regression Analysis) โดยวิเคราะห์หลายตัวแปรที่มีความน่าสนใจเป็นต้นว่า คุณลักษณะส่วนบุคคล เพศ ช่วงอายุ รายได้ ภูมิลำเนา ที่ตั้งหรือเขตที่อาศัย ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร เป็นต้น เพื่อวิเคราะห์ความน่าสนใจต่อเงื่อนไขปัจจัยที่ส่งผลต่อดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรมต่อไป

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาจะนำเสนอผลในลักษณะเปรียบเทียบผลการศึกษาในรอบ 6 เดือนแรก และผลการศึกษาในรอบ 6 เดือนหลัง เพื่อให้เห็นภาพรวมของดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมในมิติหลัก กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม และจะนำเสนอแจกแจงในรายละเอียดตามข้อคำถาม

จากผลการศึกษาเปรียบเทียบดัชนีภาพลักษณ์ความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลัก กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรมรอบ 6 เดือนแรก (ก.ค.-ธ.ค.2560) กับ 6 เดือนหลัง (ม.ค.-มิ.ย.2561) พบว่า ในภาพรวมประชาชนเห็นว่า “ความเป็นธรรมทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง” ทั้งนี้ในช่วง 6 เดือนแรก มีความเป็นธรรมทางสังคมอยู่ที่ระดับร้อยละ 49.70 ขณะที่ 6 เดือนหลัง มีความเป็นธรรมทางสังคมอยู่ที่ระดับร้อยละ 35.82 จึงเห็นได้ว่าระดับความเป็นธรรมทางสังคมในช่วง 6 เดือนหลัง เปลี่ยนแปลงลดลงจาก 6 เดือนแรกกว่าร้อยละ 13.88

หากพิจารณาแยกออกเป็น 2 มิติย่อย พบว่า มิติหลักกระบวนการยุติธรรม มีระดับความเป็นธรรมทางสังคมเปลี่ยนแปลงสูงที่สุด คือ 6 เดือนหลัง เปลี่ยนแปลงลดลงจาก 6 เดือนแรกกว่าร้อยละ 20.81 ส่วนมิติกฎหมายตามกฎหมายมีการเปลี่ยนแปลงใน 6 เดือนหลัง ลดลงจาก 6 เดือนแรกร้อยละ 6.94 อาจกล่าวได้ว่า ผลการศึกษาในรอบ 6 เดือนหลัง ในทั้ง 2 มิติย่อย สะท้อนให้เห็นว่าภาพลักษณ์ความเป็นธรรมทางสังคมอยู่ในระดับน้อย อาจเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าตนได้รับความยุติธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรมน้อยกว่าที่คาดหวังไว้ในชีวิตประจำวัน ประกอบกับกระแสข่าวสารที่ปรากฏในสื่อก็มีส่วนให้ประชาชนตั้งคำถามต่อกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมในช่วงเวลาดังตาราง 3

ตาราง 3 ค่าน้ำหนักและค่าเฉลี่ยภาพรวมของดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลัก กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม เปรียบเทียบระหว่างผลการศึกษารอบที่ 2 (6 เดือนแรก คือ ก.ค.-ธ.ค. 2560) กับผลการศึกษารอบที่ 2 (6 เดือนหลัง คือ ม.ค.-มิ.ย. 2561)

มิติความเป็นธรรมทางสังคม	ผลการศึกษารอบที่ 1		ผลการศึกษารอบที่ 2	
	ค่าน้ำหนัก	ค่าเฉลี่ย	ค่าน้ำหนัก	ค่าเฉลี่ย
มิติกฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และกระบวนการยุติธรรม	28.82	49.70	28.82	35.82
1) หลักกฎเกณฑ์ตามกฎหมาย	50.00	43.36	50.00	36.42
2) หลักกระบวนการยุติธรรม	50.00	56.04	50.00	35.23

จากผลการศึกษาในข้อคำถามในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม พบว่า ในมิตีย่อยหลักกระบวนการยุติธรรม ข้อคำถาม “หากท่านมีความแตกต่างอันเนื่องมาจากเชื้อชาติ ศาสนา รายได้ เพศ และการศึกษา ท่านจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมตามหลักกระบวนการยุติธรรม” มีระดับความเห็นเฉลี่ยมากที่สุดคือ 6.45 จากคะแนนเต็ม 10 ซึ่งหมายถึง ได้รับความเป็นธรรมปานกลาง ส่วนข้อคำถามที่มีระดับความเห็นเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ “ท่านสามารถต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเสมอภาคและได้รับโอกาสในการพิสูจน์ความจริงอย่างเป็นธรรม” โดยมีระดับความเห็นเฉลี่ยคือ 3.84 จากคะแนนเต็ม 10 ซึ่งหมายถึง ได้รับความเป็นธรรมน้อย ดังตาราง 4

ตาราง 4 จำนวนร้อยละความเห็น และระดับความเห็นเฉลี่ย

ข้อความ	ความเห็น				ระดับ
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย		ความเห็น (ค่าเฉลี่ย)
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
มิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม					
1. หลักกฎเกณฑ์ตามกฎหมาย					
(1) ท่านเห็นว่าเนื้อหา ตัวบทกฎหมายในปัจจุบันมีความเหมาะสมและเป็นธรรม	1,060	60.2	701	39.8	4.63
(2) ท่านไม่ต้องจ่ายเงินสินบนแก่เจ้าหน้าที่	991	64.9	536	35.1	4.42

ข้อความ	ความเห็น				ระดับ ความเห็น (ค่าเฉลี่ย)
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
รัฐเพื่อให้ได้รับความยุติธรรมในการใช้กฎหมาย					
(3) ท่านสามารถต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเสมอภาคและได้รับโอกาสในการพิสูจน์ความจริงอย่างเป็นธรรม	874	64.6	478	35.4	3.84
(4) ท่านได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่รัฐในกระบวนการยุติธรรม เช่น ตำรวจ อัยการ ศาล อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม	1,008	66.9	498	33.1	4.44
2. หลักกระบวนการยุติธรรม					
(5) หากท่านมีความแตกต่างอันเนื่องมาจาก เชื้อชาติ ศาสนา รายได้ เพศ และการศึกษา ท่านจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมตามหลักกระบวนการยุติธรรม	1,431	77.1	424	22.9	6.45
(6) ท่านมีความเชื่อมั่นในหลักของกระบวนการยุติธรรมว่ามีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ และเป็นอิสระปราศจากการแทรกแซงและเรียกรับผลประโยชน์	1,081	59.0	750	41.0	4.77
(7) ท่านได้รับสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง	1,202	69.8	521	30.2	5.30
(8) กระบวนการยุติธรรมมีความสอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็น	1,253	73.0	463	27.0	5.50
(9) ท่านรับรู้สิทธิในกระบวนการยุติธรรมและสิทธิตามกฎหมาย	1,424	76.6	436	23.4	5.98

ผลการศึกษาพิจารณาแยกรายพื้นที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีซึ่งอยู่ในภาคอีสานได้รับความเป็นธรรมน้อยที่สุดร้อยละ 43.77 ส่วนกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดสงขลาซึ่งอยู่ในภาคใต้ได้รับความเป็นธรรมมากที่สุดร้อยละ 59.80 แต่อย่างไรก็ตามค่าดัชนีทั้งในภาพรวมและพิจารณาเป็นรายพื้นที่พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด ดังตาราง 5

ตาราง 5 ค่าดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการ ยุติธรรม แยกรายพื้นที่

พื้นที่		ค่าดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคม ในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและ กระบวนการยุติธรรม
กรุงเทพฯ และปริมณฑล	กรุงเทพฯ	56.31
	นครปฐม	57.38
ภาคเหนือ	เชียงใหม่	49.31
	สุโขทัย	59.45
ภาคอีสาน	นครราชสีมา	55.04
	อุดรธานี	43.77
ภาคกลาง	อยุธยา	50.04
	จันทบุรี	45.73
ภาคใต้	สุราษฎร์ธานี	48.50
	สงขลา	59.80

ในขณะเดียวกันผลการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกหน่วยงาน/องค์กรภาคประชาชน ด้านความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ยังให้ข้อมูลที่สอดคล้องกับข้อมูลข้างต้น ดังจะเห็นได้จาก ข้อมูลของเครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทยซึ่งสะท้อนปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์กำลังเผชิญ ในลักษณะปัญหาในเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะเรื่อง นโยบายที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กฎหมายที่ไม่ได้เอื้อต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ยังพบว่าประชากรแรงงานนอกระบบจำนวนมากยังไม่มีหลักประกันเชิงกฎหมายรองรับสิทธิและสวัสดิการในการทำงาน

ในการศึกษาเพื่อสร้างดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม พบว่ายังมีองค์ประกอบหลายอย่างเกี่ยวกับความเป็นธรรมที่จะต้องพิจารณา เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคมให้เชิงลึกและสามารถตอบโจทย์ทางสังคมที่ว่าด้วยความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรมเป็นอย่างไร ท่ามกลางความคิดที่แตกต่างของคนที่อยู่ภายในประเทศ อย่างไรก็ตามความเป็นธรรมทางสังคมเป็นสิ่งที่เราควรให้ความสำคัญอย่างมากเพื่อให้คนในสังคมดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทความนี้เป็นบทความวิจัยเชิงสำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีมูลเหตุมาจากสภาพการณ์ทางสังคมไทยอันปรากฏความขัดแย้ง ความไม่เท่าเทียม และความเหลื่อมล้ำต่าง ๆ ซึ่งยังคงตอกย้ำทับซ้อนอยู่ในสังคมตลอดมา แนวคิดเรื่อง “ความเป็นธรรม” จึงกลายเป็นประเด็นใหญ่อันสำคัญยิ่งที่สังคม และโดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศ จะต้องทำความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญของการเสริมสร้างความเป็นธรรมในด้านต่าง ๆ ให้แก่สังคม เพื่อให้คนในสังคมไทยสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข บนพื้นฐานของความแตกต่างหลากหลายในสังคม

ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอข้อมูลความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นข้อมูลจากโครงการจัดทำดัชนีภาพลักษณ์ความเป็นธรรมทางสังคม โดยทำการสำรวจความเป็นธรรมทางสังคมในพื้นที่ 5 ภูมิภาค 10 จังหวัด แนวคิดและหลักการในการศึกษาค้นคว้านี้คือ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและตระหนักร่วมกันถึงประเด็นความเป็นธรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ ในการออกแบบการวิจัย เพื่อจัดสร้างดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม จึงได้ทำการทบทวนวรรณกรรม ในแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม จนได้ข้อสรุป แบ่ง “ความเป็นธรรมทางสังคมหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม” ออกเป็น 2 มิติย่อย ได้แก่ 1) หลักกฎหมายตามกฎหมาย 2) มิติหลักกระบวนการยุติธรรม

ในการนี้ จากมิติย่อยทั้ง 2 มิติข้างต้น จึงได้สร้างแบบสอบถามขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยแบบสอบถามซึ่งได้ผ่านกระบวนการทดสอบเครื่องมือตามหลักวิชาการแล้ว จะมีข้อคำถามทั้งหมด 4 ส่วน ส่วนแรกคือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่สอง คือ มุมมองต่อความเป็นธรรมทางสังคมไทย ส่วนที่สาม คือ ข้อคำถามเกี่ยวกับความเป็นธรรมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม และส่วนที่สี่ คือ ส่วนที่เปิดให้กลุ่มตัวอย่างประชากรได้แสดงความคิดเห็น (Opened Question) บทความนี้ได้เลือกใช้การสุ่มตัวอย่างที่อาศัยความน่าจะเป็นเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่มีความเป็นตัวแทน และสามารถสะท้อนสภาพการณ์ของ “ความเป็นธรรมทางสังคม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับพื้นที่ในการศึกษาซึ่งจะสะท้อนความแตกต่างระหว่างความเห็น การรับรู้ ทัศนคติของผู้ที่อาศัยอยู่ทั้งในเขตเมือง (Urban) และเขตชนบท (Rural) ฉะนั้นการสุ่มตัวอย่างและการเก็บข้อมูลจึงมีการกระจายไปทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทอย่างเท่าเทียมกันด้วย

ในการศึกษาดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ช่วง 6 เดือนแรก (ก.ค.-ธ.ค.2560) พบว่า ดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม อยู่ที่ระดับ 49.70 กล่าวคือ ระดับความเป็นธรรมอยู่อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายมิติ พบว่า ใน 2 มิติย่อยคือ มิติหลักกฎหมายตามกฎหมาย และมิติหลักกระบวนการยุติธรรม มีความเป็นธรรมอยู่ที่ร้อยละ 43.36 และร้อยละ 56.04 จากนั้นได้ทำการเก็บข้อมูลซ้ำในช่วงระยะเวลา 6 เดือนถัดมา เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่าง และความเปลี่ยนแปลงของความเป็นธรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยอาศัยฐานข้อมูลที่ได้รับรวบรวมเอาไว้ ผลปรากฏว่า ในช่วง 6 เดือนหลัง (ม.ค.-มิ.ย.2561) มีความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม อยู่ที่ระดับ 35.82 กล่าวคือ ระดับความเป็นธรรมอยู่อยู่ในระดับน้อย และเมื่อพิจารณาเป็นรายมิติ พบว่า ใน 2 มิติย่อยคือ มิติหลักกฎหมายตามกฎหมาย และมิติหลักกระบวนการยุติธรรม มีความเป็นธรรมอยู่ที่ร้อยละ 36.42 และร้อยละ 35.23 จึงเห็นได้ว่าระดับความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ในช่วง 6 เดือนหลัง เปลี่ยนแปลงลดลงจาก 6 เดือนแรกกว่าร้อยละ 13.88

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่าประเด็นที่น่าสนใจในการทำความเข้าใจสถานการณ์ความเป็นธรรมทางสังคมคือ ความเป็นธรรมในมิติกฎหมาย บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม เป็นมิติที่ประชาชนสะท้อนถึงความเป็นธรรมทางสังคมในระดับคะแนนน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับมิติอื่น ๆ (สามารถศึกษามิติอื่น ๆ ได้จาก โครงการวิจัยการจัดทำดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคม โดยรองศาสตราจารย์ ดร.ธีระ สนิเตชารักษ์ และคณะ, 2561) โดยมิตินี้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหลายประเด็นทางสังคม ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่สอดคล้องกันของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกและสะท้อนความไม่เป็นธรรมตามกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม เช่น ข้อมูลจากสมาคมฟ้าสีรุ้งแห่งประเทศไทยในเรื่องข้อถกเถียงเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคู่ชีวิต ส่งผลให้การสมรสของกลุ่ม LGBT ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์บางอย่างได้ ขณะเดียวกันสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือซึ่งมีปัญหาการเข้าถึงในทรัพยากรที่ดินอย่างครอบคลุม นำมาสู่การขับเคลื่อนเรียกร้องให้รัฐออกกฎหมายเกี่ยวกับการกระจายที่ดินผ่านระบบของธนาคารที่ดินและกฎหมายภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า เป็นต้น ทั้งนี้จะพบว่างานศึกษาของ ไพสิฐ พาณิชนกุล (2555) ได้เสนอประเด็นเรื่องความเป็นระบบของกระบวนการยุติธรรมตามกฎหมายกับความเป็นธรรม เช่น การขึ้นรูปของระบบว่าสามารถที่จะดูดซับเอาระบบพื้นฐานเดิมในสังคมนั้น ๆ เข้าไปอยู่ในระบบมากน้อยเพียงใด เช่น จารีตประเพณีในการใช้ที่ดิน ป่าไม้ ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวของระบบกระบวนการยุติธรรมว่า สามารถปรับตัวให้ยืดหยุ่น รองรับการเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อมาตรฐานความยุติธรรมได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นความท้าทายที่ภาครัฐและระบบราชการของ

ไทยว่าจะสามารถปรับปรุงเพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนาสร้างความเป็นธรรมในมิติกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรมได้หรือไม่ เนื่องจากถือเป็นมิติความเป็นธรรมทางสังคมที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับหลากหลายประเด็นหลายกลุ่มคนซึ่งกำลังเผชิญกับความไม่เป็นธรรมในด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม

ข้อเสนอแนะจากผลศึกษา

1) การพัฒนาดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคมในมิติหลักกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานและกระบวนการยุติธรรม ควรต้องมีการสำรวจอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถเห็นภาพของความเปลี่ยนแปลงของความเป็นธรรมทางสังคมผ่านตัวเลขนี้นี้ได้

2) ในการนำเสนอข้อมูลผลการศึกษา ควรใช้เทคโนโลยีภูมิศาสตร์สารสนเทศ (GIS) มาใช้ในการอธิบายผลการศึกษาในเชิงพื้นที่ เพิ่มเติมจากการนำเสนอข้อมูลในเชิงปริมาณ ด้วยตารางหรือแผนภูมิแบบดั้งเดิม เพื่อให้สามารถมองเห็นความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ได้อย่างชัดเจน และช่วยให้สามารถกำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสมต่อพื้นที่

3) ผลจากงานวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติแก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทั้งหน่วยงานภาครัฐหรือภาคประชาสังคม องค์กรนอกภาครัฐ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน ภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น กระทรวงยุติธรรม เป็นต้น

4) ควรมีการพัฒนาและจัดทำเว็บแอปพลิเคชันแบบ Responsive และการแสดงผลแบบ Responsive เพื่อเสริมประสิทธิภาพในการสะท้อนความเป็นธรรมทางสังคมและสร้างประสิทธิภาพต่อการนำข้อมูลที่มีการตอบสนองอย่างรวดเร็วไปใช้ประโยชน์ผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2543). *ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น รอลส์ (John Rawls' A Theory of Justice)*. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2562, จาก www.tu.ac.th/org/socadm/pakvicha/doctor/SW.313-3.doc

จิตติมา กุลประเสริฐรัตน์. (2561). *ความเหลื่อมล้ำในกระบวนการยุติธรรม*. ไทยโพสต์. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2562, จาก <https://www.thaipost.net/main/detail/19896>

- เฉลิมศักดิ์ จันทรม. (2551). *ผู้ตรวจการแผ่นดินกับการเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม*. งานเอกสารวิชาการหลักสูตร ผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ส.) รุ่นที่ 11. วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม.
- ธีระ สินเดชารักษ์ และคณะ. (2561). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยการจัดทำดัชนีชี้วัดความเป็นธรรมทางสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ไพสิฐ พาณิชย์กุล. (2555). *เข้าใจ “ความยุติธรรมทางสังคม”*. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2557). *ความเป็นธรรมในสังคมไทย (วิพากษ์)*. การเสวนาวิชาการ จัดโดย ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2557.
<http://www.youtube.com/watch?v=jvC5Ggi4DMA&feature=youtu.be>
- วุฒิชัย สายบุญจง. (2554). *ความเป็นธรรมในทัศนะของชาวมุสลิม : กรณีศึกษา ชุมชนธรรมิคำ แขวงโคกแฝก เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาและสิ่งแวดล้อมสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สถณี อาชวนันทกุล. (2554). *ความเหลื่อมล้ำแบบพหุ*. กรุงเทพฯ: สมัชชาปฏิรูปประเทศไทย.
- สำนักงานปฏิรูป (สปร.). (2555). *“ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม ปฏิรูปประเทศไทย”*. กรุงเทพฯ: องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ส.ส.ท.).
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. (2557). *ปริทัศน์งานศึกษาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย*. วารสารวิจัยสังคม, 37(2), 281-292.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). *สังคมศาสตร์มองความไม่เป็นธรรมอย่างไร*. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2562, จาก <http://social-agenda.org/article/453>

ภาษาอังกฤษ

- Sociology guide. (2013). *Social justice*. Retrieved March 15, 2019, from <http://www.sociologyguide.com/weaker-section-and-minorities/Social-Justice.php>